

УДК 378.016

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.12>

Наталія ПАВЛИШИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-1385-0800

Ірина КУЗАВА

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-8087-7897

Бібліографічний опис статті: Павлишина, Н., Кузава, І. (2024). Особливості підготовки майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 81–86, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.12>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти України в умовах воєнного стану. Зазначено про потребу у фахівцях, здатних здійснювати ефективну педагогічну діяльність з дітьми, що мають особливі освітні потреби та посттравматичний стресовий розлад.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей та напрямів професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану.

На підставі теоретико-методологічних джерел з проблеми дослідження схарактеризовано особистісно-орієнтований підхід, на основі якого відбувається впровадження національної моделі організації навчального процесу у закладах вищої освіти. Визначено основні напрями професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів, що передбачають єдність та взаємозв'язок освітніх компонентів навчального плану спеціальності та впровадження у навчальний процес знанневої культурологічної і гуманістичної парадигми.

Охарактеризовано актуальні професійні компетенції, якими повинен володіти майбутній фахівець у галузі спеціальної освіти, готовий здійснювати педагогічну діяльність в умовах воєнного стану. Розкрито сутність мотиваційної, когнітивної, поведінкової, ціннісно-сміслової та емоційно-вольової компетентностей. Наголошено на важливості підготовки мотивованих фахівців у галузі спеціальної освіти. Визначено основні фактори мотивації майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти України.

Висвітлено визначальні аспекти формування стресостійкості та підвищення рівня адаптаційного потенціалу студентів: самоусвідомлення власних реакцій на стрес, здатність до саморегуляції, позитивне мислення, підтримка соціуму, навчальний процес, організація комфортного освітнього середовища, навчання стратегіям управління стресом, підтримка в складних ситуаціях.

Ключові слова: спеціальна педагогіка, професійна підготовка, компетенція, освітнє середовище, педагогічна діяльність.

Nataliia PAVLYSHYNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-1385-0800

Iryna KUZAVA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-8087-7897

To cite this article: Pavlyshyna, N., Kuzava, I. (2024). Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh spetsialnykh pedahohiv u zakladakh vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Training future special education teachers in higher education institutions during martial law]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 81–86, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.12>

TRAINING FUTURE SPECIAL EDUCATION TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS DURING MARTIAL LAW

This article examines the challenges of professional training for future special education teachers in Ukrainian higher education institutions under martial law conditions. It highlights the critical need for specialists capable of effective pedagogical work with children who have special educational needs and post-traumatic stress disorder.

The purpose of this study is to investigate the unique features and directions of professional training for future special education teachers in higher education institutions during martial law.

Based on theoretical and methodological sources, the research characterizes a person-oriented approach, which forms the foundation of the national model for organizing the educational process in higher education institutions. The study identifies key areas of professional training for future special education teachers, emphasizing the unity and interrelationship of educational components within the specialty curriculum and the implementation of cognitive, cultural, and humanistic paradigms in the educational process.

The article describes the essential professional competencies that future specialists in special education must possess to conduct pedagogical activities effectively under martial law conditions. It explores the nature of motivational, cognitive, behavioral, value-semantic, and emotional-volitional competencies. The importance of training motivated specialists in the field of special education is emphasized, and the main factors influencing the motivation of future special education teachers in Ukrainian higher education institutions are identified.

Key aspects of developing stress resistance and increasing students adaptive potential are highlighted, including: Determining aspects of the formation of stress resistance and increasing the level of adaptation potential of students are highlighted: self-awareness of personal stress reaction, ability to self-regulate, positive thinking, social support, structured educational process, organization of a comfortable learning environment, training in stress management strategies, support during challenging situations.

Key words: special education, professional training, competence, educational environment, pedagogical activity.

Актуальність проблеми. Впровадження інклюзивного навчання в освітні заклади України потребує зміни підходів до підготовки майбутніх фахівців у галузі спеціальної освіти. Запровадження воєнного стану та відповідні суспільні очікування вимагають продовження реформування освітньої системи України. Внаслідок російської агресії діти, які мають особливі освітні потреби, зазнають колосальних психологічних травм та розладів, що потребує від майбутніх спеціальних педагогів сформованої системи професійних знань, умінь та навичок здійснення педагогічної діяльності з такою категорією учнів. Сьогодні, висококваліфікований фахівець у галузі спеціальної освіти повинен не лише володіти професійними компетенціями, а бути мотивованим якісно здійснювати педагогічну діяльність в інклюзивному освітньому просторі під час воєнного стану. Не зважаючи на значні напрацювання в досліджуваному напрямі, проблема професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів в умовах воєнного стану є актуальною для теорії та практики вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти схарактеризували у своїх наукових працях І. Гладченко, О. Гноєвська, І. Малишевська, М. Шеремет та ін. Важливими для теорії та практики спеціальної освіти є наступні дослідження: теоретико-методологічних засад підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності (Martynchuk, 2019); структури готовності майбутніх спеціальних педагогів (Kuzava, Hai, 2022); удосконалення підготовки спеціальних педагогів в умовах університетської освіти (Hladush, 2015).

Мета дослідження. У статті розглянуто особливості та напрями підготовки майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалії сьогодення висувають ряд вимог до процесу професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів, здатних ефективно виконувати педагогічну діяльність в умовах інклюзивного освітнього середовища з дітьми, що мають не лише особливі потреби, а є постраждалими

від російської агресії. Як ніколи нагальною є потреба у зміні методичних, методологічних та технологічних підходів до підготовки таких фахівців, які б володіли необхідними професійними та соціальними компетенціями.

Аналіз теоретичних напрацювань щодо окресленої проблеми дав можливість виокремити особливості та основні напрями підготовки майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти.

Підготовка майбутніх спеціальних педагогів здійснюється на основі особистісно-орієнтованого підходу, а запровадження інноваційного навчання вимагає розробку та впровадження національної моделі організації навчального процесу (Sheremet, Suprun, Kondukhova, 2020).

Основні напрями професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів передбачають єдність та взаємозв'язок освітніх компонентів навчального плану спеціальності та впровадження у навчальний процес знанневої культурологічної і гуманістичної парадигми. Знаннева парадигма полягає у формуванні системи ґрунтовних професійних знань, умінь та навичок (компетенцій). Культурологічна парадигма передбачає вибір відповідних засобів взаємодіяльності суб'єктів навчання в залежності від ситуації. Гуманістична парадигма характеризується здійсненням професійної діяльності на засадах гуманізації взаємовідносин (Sheremet, Suprun, Kondukhova, 2020).

Актуальними професійними компетенціями, якими повинен володіти майбутній фахівець у галузі спеціальної освіти, вважаються наступні:

- мотиваційна компетентність (наявність яскраво вираженої мотивації до навчання, самоосвіти та здійснення професійної діяльності);
- когнітивна компетентність (наявність професійно-орієнтованих знань щодо особливостей здійснення педагогічної діяльності з учнями, що мають особливі освітні потреби);
- поведінкова компетентність (наявність проєктувальних, виконавських та аналітичних умінь та навичок здійснення професійної діяльності в залежності від ситуацій та особистих освітніх потреб учнів);
- ціннісно-сміслова компетентність (наявність сформованого світогляду, розуміння ціннісних орієнтирів учнів що сприяє ефективній педагогічній роботі у закладах освіти);

– емоційно-вольова компетентність (наявність емоційного інтелекту, стресостійкість, здатність до емпатії, професійна рефлексія, саморегуляція поведінки у складних педагогічних ситуаціях).

Мотиваційна компетентність характеризується наявністю у студентів відповідної мотивації, яка займає визначальне місце в процесі формування професійної поведінки майбутнього педагога. Саме наявність мотивованих фахівців свідчить про успішність освітнього закладу, який покликаний забезпечити якісну освіту дітям з особливими потребами.

Визначальними факторами мотивації майбутніх фахівців спеціальної освіти є: інтерес до роботи, інтелектуальне задоволення від вирішення складних педагогічних завдань, висока адаптивність, активна командна робота, формування позитивних міжособистісних стосунків, налагодження ефективної роботи з батьками, володіння вербальними та невербальними засобами комунікації, творчий підхід до вирішення педагогічних проблем, тощо.

Когнітивна компетентність передбачає опанування студентами професійними знаннями про: наукові теорії і концепції у галузі спеціальної та інклюзивної освіти, особливості їх впровадження в навчальний процес; навчання, виховання і соціалізацію дітей, що мають особливі освітні потреби; методи, методики та технології навчання (Serheieva, 2023).

Важливими є знання з теорії та історії педагогіки, дитячої психології, основ психопедагогіки та олігофренопедагогіки, нормативних засад спеціальної та інклюзивної освіти, основ педагогічної майстерності, тощо.

Поведінкова компетентність характеризується відповідними професійними умінями та навичками, які набуває студент в процесі проходження різних видів практик у закладах освіти, де навчаються діти з особливими освітніми потребами.

Практична підготовка майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану є важливою складовою процесу навчання, про що наголошують багато українських науковців. В процесі проходження практики у відповідних закладах освіти студенти набувають необхідні уміння та навички здійснення педагогічної діяльності залежно від потреб та можливостей кожного учня.

Ефективна практична діяльність базується на суб'єкт – суб'єктному підході, що передбачає рівність усіх учасників освітнього процесу. Занурення студента у процес педагогічної діяльності сприяє глибокому осмисленню особливостей та труднощів педагогічної роботи, закріпленню вмій та формуванню відповідних професійних навичок.

Дослідники виокремлюють низку проблем у системі практичної підготовки фахівців: недостатня системна підготовка до реалізації сучасних форм та методів навчання та здійснення педагогічної діяльності; відсутня необхідна кількість методологічних та методичних рекомендацій щодо застосування сучасних педагогічних технологій з різними категоріями дітей, тощо (Sereda, 2020).

Внаслідок російської агресії багато дітей з особливими освітніми потребами мають посттравматичний стресовий розлад. Поранення, втрата одного із батьків, життя під постійними тривогами чи вимушена зміна місця проживання призводить до різнопланових психічних травм.

Формування умій та навичок етичного спілкування майбутніх спеціальних педагогів з дітьми, що мають прояви посттравматичних симптомів є важливим завданням професійної підготовки. Нова педагогічна етика акцентує увагу на таких моральних якостях як емпатія, рефлексія, взаємоповага, взаєморозуміння та взаємодопомога (Kravets, 2022).

Ціннісно-смілова компетентність передбачає опанування студентами уміннями з формування власних ціннісних орієнтирів, прийняття рішень та відповідальності за їх наслідки, самовизначення особистих позицій в залежності від сформованого світогляду. Основною умовою її формування є високий рівень внутрішнього потенціалу студентів та здатність до самоосвіти та самовдосконалення.

Емоційно-вольова компетентність найчастіше передбачає у студентів здатності до професійної рефлексії, що полягає у здатності досліджувати та осмислювати навколишню дійсність за допомогою порівняння образу свого «Я». Особливої актуальності набуває проблема стресостійкості майбутніх фахівців спеціальної освіти, здатних ефективно виконувати педагогічну діяльність в умовах воєнного стану.

Процес формування стресостійкості у студентів включає декілька визначальних аспектів:

– Самоусвідомлення власних реакцій на стрес. Знання щодо видів стратегій поведінки у стресових ситуаціях допомагають осмислити власні емоції та реакції на негативні подразники. Таке усвідомлення власних реакцій а першим кроком до самоуправління.

– Здатність до саморегуляції. Методи саморегуляції (медитація, фізична активність, дихальні вправи, методи релаксації) допомагають швидко заспокоїтися, знизити рівень стресу та покращити ментальне здоров'я та самопочуття.

– Позитивне мислення. Пошук позитивних сторін у стресових ситуаціях та оптимізм сприяє зниженню рівня надмірної тривожності та недовіри, сприяє налагодженню тісних соціальних взаємозв'язків.

– Підтримка соціуму. Оточуюче соціальне середовище відіграє важливу роль у формуванні стресостійкості студентів. Політика емоційної підтримки та супервізії закладів освіти, зокрема зі сторони адміністрації та науково-педагогічних працівників, позитивно впливає на соціально-психологічне самопочуття майбутніх фахівців.

– Навчальний процес. В процесі навчання важливу роль відіграє створення підтримуючого та стимулюючого навчального середовища. Важливим є власний приклад науково-педагогічних працівників подолання стресових ситуацій. Довірливі відносини викладача та студента з позиції суб'єкт – суб'єктного навчання сприяють позитивній адаптації у закладі освіти.

– Організація комфортного освітнього середовища. Атмосфера доброзичливості та відкритості передбачає взаємоповагу та взаєморозуміння усіх учасників освітнього процесу, що у свою чергу сприяє ініціативності студентів та самовираженості.

– Навчання стратегіям управління стресом. Проведення різноманітних тренінгів з розвитку навичок саморегуляції та стресостійкості позитивно впливають на рівень адаптаційного потенціалу студентів у закладах вищої освіти.

– Підтримка в складних ситуаціях. Індивідуальних підхід до кожного студента та розуміння його особистих потреб допомагають розв'язати проблеми, що виникають у студентів в процесі навчання (Arkhipova, 2024).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз теоретичних напрацювань щодо окресленої проблеми дав можливість узагальнити, що підготовка майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану є складним, системним та послідовним процесом. В цілому, професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі спеціальної освіти здійснюється на основі особистісно-орієнтованого підходу та характеризується впровадженням у навчальний

процес знанневої культурологічної та гуманістичної парадигми. Визначальними професійними компетенціями визнано мотиваційну компетентність, когнітивну компетентність, поведінкову компетентність, ціннісно-смыслову компетентність та емоційно-вольову компетентність.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні нових підходів та структурних складових професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів у закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азізов Т.Н., Орлова О.М. Вплив війни на навчальні заклади та можливості навчання. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи* : матеріали всеукраїнського науковопедагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 23–26.
2. Архіпова І.М. Формування стресостійкості у студентів в процесі навчальної діяльності. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи* : матеріали всеукраїнського науковопедагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 32–34.
3. Гладуш В.А. Удосконалення підготовки корекційного педагога в умовах університетської освіти : монографія / за ред. В.А. Гладуш, З.П. Бондаренко, Н.В. Зимівець та ін. Дніпро : Акцент ПП, 2015. 324 с.
4. Калаур С.М. Практичні механізми формування ціннісно-смыслові компетентності у майбутніх соціальних педагогів під час навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 31. С. 64–67.
5. Кравець Н.П. Підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи з дітьми з посттравматичними симптомами. *Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів* : зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнародної інтернет-конференції, 24 листопада 2022 р. / відп. ред. В.В. Макаруч. Умань, 2022. С. 56–60.
6. Кузава І.Б., Гац Г.О. Професійна готовність майбутніх спеціальних педагогів до впровадження інклюзивної освіти. *European and global vectors for education development in Ukraine: Scientific monograph* : монографія. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. С. 344–372.
7. Мартинчук О.В. Дослідження мотиваційних орієнтацій майбутніх спеціальних педагогів як детермінант успішної діяльності в інклюзивному середовищі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2018. Вип. 11. С. 215–232.
8. Сергеева, В.Ф. Вектори компетентісно орієнтованої фахової підготовки майбутніх учителів-дефектологів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : збірник наукових праць. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. Вип. 44. С. 82–90.
9. Середа І.В. Використання технологій корекційно-виховної роботи у практичній діяльності спеціальних педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Том 4. С. 212–217.
10. Шеремет М.К., Супрун Д.М., Кондукова С.В. Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами : Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 травня 2020 : До 15-річчя ВГО «Українська асоціація корекційних педагогів» / НПУ імені М.П. Драгоманова; Факультет спеціальної та інклюзивної освіти; ВГО «Українська асоціація корекційних педагогів». Київ, 2020. С. 6–10.

REFERENCES:

1. Azizov T.N. & Orlova O.M. (2024). Vplyv viiny na navchalni zaklady ta mozhlyvosti navchannia [The impact of the war on educational institutions and learning opportunities] *Osvitnii protses v umovakh viiny ta u povoiennyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy – Educational process in the conditions of war and in the post-war period: challenges, rules, perspectives*, 23–26 [in Ukrainian].
2. Arkhipova I.M. (2024). Formuvannia stresostiikosti u studentiv v protsesi navchalnoi diialnosti [Formation of stress resistance in students in the process of educational activities] *Osvitnii protses v umovakh viiny ta u povoiennyi period:*

vyklyky, pravyla, perspektyvy – Educational process in the conditions of war and in the post-war period: challenges, rules, perspectives, 32–34 [in Ukrainian].

3. Hladush V.A. (2015). Udoshkonalennia pidhotovky korektsiinoho pedahoha v umovakh universytetskoï osvity [Gladush V.A. Improving the training of a correctional teacher in the conditions of university education]. V.A. Hladush, Z.P. Bondarenko, N.V. Zymivets (Eds.), Dnipro [in Ukrainian].

4. Kalaur S.M. (2014). Praktychni mekhanizmy formuvannia tsinnisno-smyslovoi kompetentnosti u maibutnikh sotsialnykh pedahohiv pid chas navchannia [Practical mechanisms of formation of value-semantic competence in future social pedagogues during training] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 31, 64–67 [in Ukrainian].

5. Kravets N.P. (2022). Pidhotovka maibutnikh korektsiinykh pedahohiv do roboty z ditmy z posttravmatychnymy symptomamy [Training future correctional teachers to work with children with post-traumatic symptoms]. V.V. Makarchuk (Eds.), *Suchasni tekhnologii rozvytku profesiinoi maisternosti maibutnikh uchyteliv – Modern technologies for the development of professional skills of future teachers: collection of scientific works based on the materials of the VI International Internet Conference*, (pp. 56–60) Uman [in Ukrainian].

6. Kuzava I.B. & Hats H.O. (2022). Profesiina hotovnist maibutnikh spetsialnykh pedahohiv do vprovadzhennia inkluzyvnoi osvity [Professional readiness of future special teachers for the implementation of inclusive education] *European and global vectors for education development in Ukraine: Scientific monograph*, 344–372 [in Ukrainian].

7. Martynchuk O.V. (2018). Doslidzhennia motyvatsiinykh orientatsii maibutnikh spetsialnykh pedahohiv yak determinant uspishnoi diialnosti v inkluzyvnomu seredovyshchi [Study of motivational orientations of future special educators as a determinant of successful activity in an inclusive environment] *Aktualni pytannia korektsiinoï osvity (pedahohichni nauky) – Current issues of correctional education (pedagogical sciences)*, 11, 215–232 [in Ukrainian].

8. Serheieva, V.F. (2023). Vektory kompetentnisno oriietovanoi fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv-defektolohiv [Vectors of competence-oriented professional training of future special education teachers] *Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*, 44, 82–90 [in Ukrainian].

9. Sereda I.V. (2020). Vykorystannia tekhnologii korektsiino-vykhovnoi roboty u praktychnii diialnosti spetsialnykh pedahohiv [The use of technologies of correctional and educational work in the practical activities of special teachers] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 27, 212–217 [in Ukrainian].

10. Sheremet M.K. & Suprun D.M. & Kondukova S.V. (2020). Innovatsiini pidkhody v osviti ta rehabilitatsii ditei iz osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Innovative approaches in education and rehabilitation of children with special educational needs]. *Proceedings of the Materials of the 4th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 6–10) Kyiv [in Ukrainian].